

ПАНЧЕНКО Ю.В.

СПІЛЬНЕ І ВІДМІННЕ В ІДЕОЛОГІЇ НЕОКОНСЕРВАТИЗМУ У ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ ТА США

На основі аналізу теоретичних матеріалів робиться спроба дати характеристику, зробити порівняння розвитку та сутності британської та американської версій ідеологій консерватизму та неоконсерватизму.

Загальні аргументи, якими користуються неоконсерватори Великої Британії та США, мають характерне бажання поєднати традиційні консервативні цінності з сучасними індустріальними змінами. Хоча ця нова ідеологія має суперечності, можна визначити декілька положень стосовно ідеологічних компонентів, щодо сприйняття різних сфер суспільного життя індивідуумом. Це і ставлення до релігійних цінностей та моралі, підтримка закону, вірність традиціям, захист приватної власності.

Неоконсерватизм Великої Британії та США має спільні риси та підходи у вирішенні проблем. У США, як і у Великій Британії, ця ідеологія з'явилась у відповідь на неспроможність лібералізму вирішувати, в першу чергу, економічні та зовнішньополітичні проблеми країни. Тому інтелектуальні кола суспільства починають шукати шляхи подолання проблем, звертаючись до ідеологій, економічних теорій, які можуть допомогти. Політичні еліти, які прагнуть залишитися при владі, швидко підтримують ці теоретичні обґрунтування, та роблять значні фінансові внески в розповсюдження та більш глибоку розробку неоконсервативних положень. Перш за все неоконсерватизм пропонував практичні засоби щодо вирішення економічної ситуації в суспільстві за допомогою політики монетаризму, поширення свободи індивідууму, розвиток дрібного бізнесу, використання державного механізму для вирішення деяких соціальних проблем, гнучку податкову систему. Інший аспект неоконсерватизму, який швидко знаходив підтримку в суспільстві, - це повернення до традиційних сімейних цінностей. Поширення отримала теза, що країна повинна вирішувати свої зовнішньополітичні проблеми силовими засобами. Таке співпадання історичної потреби суспільств двох різних країн в подібній ідеології демонструє загальний характер неоконсерватизму та закономірність його появи. Суспільство, прагнучи змін, обрало таких лідерів країн, які відповідали вимогам часу і здійснили реформи різних сфер життя.

Незважаючи на велику кількість спільного, неоконсерватизм цих країн розрізняється, роблячи кожну версію цієї ідеології своєрідно цікавою, самобутньою і досить самостійною. Вони розрізняються і мають право на назву з національним відтінком: британський неоконсерватизм та американський неоконсерватизм.

Панченко Юлія Валеріївна - асистент кафедри політології, соціології та психології Сумського державного університету

Їх розбіжності інколи надто вражаючі, вони демонструють та підкреслюють специфічний характер неоконсервативної ідеології обох країн.

Починаються вони саме з історичного джерела неоконсерватизму - консервативної ідеології, її соціально-політичного підґрунтя, історії виникнення та розвитку.

Консервативна ідеологія Великої Британії як країни, що пройшла всі стадії соціально-політичного розвитку суспільства, мала поступовий та чіткий розвиток консерватизму, який збагачувався з кожним поколінням мислителів новими істинами, новими тезами, вбираючи нові постулати і формулюючись в потужну ідеологію.

Перші теоретики британської консервативної ідеології Г.Болінгброк, Д.Х'юм (перша половина XVIII ст.) у своїх доповідях, працях піднімали питання щодо проблем авторитету влади, необхідності її захищати, необхідності дотримання принципу соціальної ієрархії, безперечності існування законності в державі.

Наступний розвиток ці ідеї отримали в другій половині XVIII ст. завдяки діяльності Едмунда Берка, який першим систематизував філософські, політичні, соціальні та релігійні ідеї, виробив підхід до рішення політичних проблем. Це поклало початок розвитку консервативної ідеології. У своїй відомій праці *“Роздуми про революцію у Франції”* (1790) Е.Берк виклав філософію відносин людина-суспільство, піднімаючи такі проблеми, як загальний розвиток суспільства, стосунки між людиною та урядом, відносини всередині суспільства, унікальність британської конституції, проблема тиранії більшості, роль соціально-економічного аспекту в житті суспільства. Він виступав за збалансованість гілок влади у суспільстві, непорушність британських інститутів влади. Е.Берк сформулював низку принципів, які стали фундаментом консервативної ідеології: ідея недосконалості людської природи, твердження про підтримання та слідування історичним традиціям у соціальному та політичному житті, а саме - збереження існуючої структури суспільства, існуючого розподілу власності, бо це гарантує збереження конституційних прав і свобод у майбутньому.

У XIX ст. консерватори Коллерідж, Уільям Пітт Молодший, Роберт Пілл, А.Аллісон, Р.Остлер повністю сприйняли ідеї Е.Берка. Значний крок у своєму розвитку консервативна ідея зробила за часи діяльності Б.Дізраелі. Прибічник берковських поглядів, він збагатив їх, додавши тезу про необхідність піклування держави про бідні прошарки населення. Він створив партію *“Національний союз консервативних та юніонистських організацій”* (1867), яка була носієм консервативних поглядів. Б.Дізраелі залишив послідовникам приклад політичної далекоглядності; представник аристократичних власників землі, він вчасно підтримав індустріальні прошарки населення, що розширило соціальну базу консервативної партії і коло прибічників консервативної ідеології, подарувавши їй майбутнє. Консерватори другої половини XIX ст. - початку XX ст. (Р.Черчїлл, С.Болдуїн, Н.Чемберлен, У.Черчїлл) входили до консервативної партії, розділяючи погляди її засновників, періодично отримували перевагу на парламентських виборах. Вони розробляли стратегії поведінки партії та країни, пропонували нові економічні заходи покращення життя Великої

Британії, не змінюючи при цьому теоретичну базу. Н. Чемберлен пропонував невтручання держави в економічне життя, вільне підприємництво та політику протекціонізму для покращення становища країни в період після першої світової війни. Гарольд Макміллан вважав за необхідне вводити “середній” спосіб наведення економічного порядку: вільне підприємництво та деяке планування економіки. Консерватизм ХХ ст., крім ідей Е. Берка, отримав критику соціалістичної моделі суспільства (Ф. Стефен, В. Леккі), критику егалітаризму, переконливість у неможливості втручання держави в економіку, а також сформовану зовнішньополітичну концепцію - імперська велич, роль світового лідера (Солсбері, У. Черчилль). Партія консерваторів мала прибічників у всій країні, серед всіх прошарків населення. Необхідність розширювати свою електоральну базу призвело до того, що поступово теза про ієрархічність суспільства, привілейованість однієї групи людей над іншими зникає з виступів та праць консерваторів Великої Британії. Лідери консервативної партії акцентують на рівності та єдності всіх членів суспільства та обов’язковості допомоги тим, кому не пощастило в житті (Б. Дізраелі, У. Черчилль). В ХХ ст. консерватизм вступає вже потужним, могутнім та всеосяжним, він вже торкався всіх проблем суспільства, відповідаючи на всі питання часу.

Зовсім іншим був шлях американського консерватизму. Його соціальна база, причини виникнення, історія розвитку - все мало свою специфіку.

Американський консерватизм, на відміну від англійського, з’явився в суспільстві, яке не знало феодальних засад. Ця унікальна особливість - відсутність феодальних засад - спричинила відсутність в еволюції стрункої і прямолінійної історії формування, розвитку, становлення ідеології, як в британському консерватизмі. Переконавання перших переселенців-пуритан об’єдналися з ідеями батьків-засновників США, зробивши унікальну суміш: глибока релігійність, віра в рівність кожного перед Богом, збереження родинних традицій, рівність кожного громадянина перед законом, свобода слова, свобода віросповідання, економічна свобода, незалежність та свобода кожного індивідуума як його невід’ємне право. Поєднання релігійності та ліберальних свобод - ще одна унікальна особливість американського консерватизму.

Його історія розвитку також мала певні відмінності. Впродовж свого існування під назвою “консерватизм” в США завжди вміщувалось декілька самобутніх теорій: індивідуалізм, соціал-дарвінізм, елітизм, новий гуманізм, культурний консерватизм, аграрна теорія, соціальний консерватизм. Кожна з них збагатила американську консервативну думку. Індивідуалізм (В. МакКінлі, Дж. Рокфеллер, Г. Гувер) проголосив незалежність особистості, тезу “кожен сам за себе” і віддав державі тільки право захищати свободу індивідууму робити, що той забажає, крім зазіхання на інше життя. Соціал-дарвінізм (Г. Самнер), пояснюючи суспільно-політичну еволюцію людства біологічними законами, переконував у необхідності існування соціальної нерівності, обґрунтовував з цих позицій нерівність націй, держав, серед яких має вижити найсильніша. Новий гуманізм, культурний консерватизм заперечував вторгнення цінностей іншої культури, заміну цінностей минулих поколінь новими ідеалами сьогодення (І. Беббіт, П. Е. Мор). Елітизм

(К.Л. Менкен) обґрунтовував соціальну нерівність існуванням індивідуумів, які стоять вище за всіх у суспільстві. Прибічники аграрної теорії (Дж.О.А.Тейт, Дж.К.Ренсом) пропонували повернутись до способу життя минулих поколінь - суспільства людей, які працюють на землі, підтримують родинні зв'язки, традиції дідів-прадідів і тим самим є ближчими до Бога. Соціальний консерватизм зробив акцент на захисті бідних прошарків населення та необхідності загального підвищення прибутків населення в державі, яка буде захищати приватну власність і підтримувати соціальну стабільність шляхом збереження існуючих інститутів влади. Поряд з цим існували прибічники консерватизму в душі Е.Берка - Дж.Адамс, Джон Куїнсі Адамс, Генрі Клей, які визнавали недосконалість людської натури, необхідність соціальної нерівності, законність, непорушність основ держави у вигляді Конституції.

Унікальною складовою історії американського консерватизму стали погляди консерваторів Півдня (Дж.Келхун, Дж.Фіцх'ю), які захищали патерналістську концепцію рабовласницьких відносин у державі: існування рабовласництва є запорукою стабільності держави, дружніх стосунків між рабовласницьким Півднем та промисловою, вільною Північчю США.

Початок ХХ ст. американський консерватизм зустрів, маючи в своєму арсеналі все це розмаїття концепцій, теорій, поглядів. Але були ідеї та принципи, що їх об'єднували. Це і заперечення змінювати конституційні основи держави, і переконання в неможливості втручання держави в економіку, і бажання зберегти традиційність відносно родини, релігії, звичаїв, і переконливість у недосконалості людини та обов'язковості існування аристократичної або просто групи людей, яка має стояти при владі. Саме теза нерівності є більш поширеною серед консервативно налаштованих мислителів США початку ХХ ст., що є відмінністю від британського консерватизму.

В США консерватизм впродовж всієї історії розвитку був більш гнучким, прагматичним (А.Гамільтон, Дж.Рокфелер, В.МакКінлі, Г.Гувер). Він був більш поєднаний з діями та практикою, ніж з теорією та філософськими роздумами. Як зауважив Деніел Белл: *“Європа, історично, завжди була домом тонкої філософської дискусії; Америка завжди була землею грубого прагматизму”*¹.

Ще однією розбіжністю двох версій консерватизму стало те, що в Англії консерватизм відразу отримав організаційну силу у вигляді партії торі, а в США обидві партії (демократична та республіканська) до певного часу поділяли ці погляди. І тільки в перші десятиріччя ХХ ст. Республіканська партія остаточно стала носієм консервативних міркувань.

У другій половині ХХ ст. в обох країнах виникає новий тип консерватизму - неоконсерватизм. З його появою розбіжності британської та американської версії консерватизму стають ще помітнішими.

Лео Страусс, Джеймс Бернхейм, Макс Шахтман - інтелектуальні предтечі американського неоконсерватизму. Початок їх політичної діяльності проходив у лавах прибічників комуністичної ідеології. Колишні троцькісти, емігранти, євреї що приїхали до США за кращою долею, - вони відходили від соціалістичних ідей, поступово створюючи ідеологію, яку б могли прийняти після розчарування в комунізмі та соціалізмі. Філософи, теоретики,

політологи, журналісти, соціологи - вони розробляли кожний напрямок, закладаючи перспективу розвитку. Вони виховали десятки прибічників своїх поглядів, які потім стали засновниками та прихильниками неоконсервативної ідеології. Виховання базувалося на такій істині Лео Страусса, як існування нерівності серед людей. Для керування людьми, з його точки зору, повинна існувати інтелектуальна еліта, бо людина, яке не належить до інтелектуальних кіл, народжена для участі у війні, праці на благо нації та виконання релігійних обов'язків. Бернхейм також акцентував увагу на необхідності існування інтелектуальної еліти або нового класу, який очолить реформи в суспільстві. В працях цих філософів присутня деяка зверхність відносно людей, що постійно відчувалося в їх висловах. Ще однією з основних тем в теоріях Бернхейма і Шахмана була різка критика Радянського Союзу. Вони затято виступали проти диктатури Сталіна, формуючи серед своїх учнів та прибічників негативне ставлення до країни, яка, на їх думку, була ворогом свободи, що постійно провокує революційні зміни в суспільстві. Таке ставлення до СРСР стало складовою зовнішньополітичної концепції неоконсерватизму.

Учні та однодумці Л.Страусса, М.Шахмана та Д.Бернхейма стали засновниками нової консервативної ідеології (І.Крістолл, Д.Белл, Н.Глейзер, Н.Подгорець). Як і їх вчителі, вони спочатку були прихильниками комуністичних ідей. Переїнявши від лівих сил великий ступінь організаційності, принцип масовості, необхідність висловлювати свої думки в друкованому вигляді, догматизм та безапеляційність політичних заяв, присутність ворога в ідеології для більшої згуртованості, вони розробляли політичний, ідеологічний, економічний та соціальний вектори нової ідеології - неоконсерватизму. Модифікований консерватизм пропонував суспільству традиційні цінності всіх поколінь (родина, релігія, традиції, звичаї), в економіці - впровадження ідеї Хайєка про невтручання держави в економіку, ідеї Фрідмана про контроль держави над грошовою масою, збереження принципів вільного ринку, вільної економіки, підтримка середнього та дрібного бізнесу, реформування податкової системи, у зовнішній політиці - антикомунізм, політика конфронтації з СРСР. Серед засновників неоконсерватизму була дуже поширена думка про наявність певного інтелектуального кола, яке буде впроваджувати та реалізовувати всі ці теоретичні розробки. І таким інтелектуальним колом стала Республіканська партія на чолі з Рональдом Рейганом. Одразу було розгорнуто активну діяльність з поширення нових ідей: дослідницькі інститути, друковані засоби масової інформації, виступи політиків-консерваторів. Американська версія нового консерватизму розроблялась масштабно, на фундаментальній комерційній основі, розробляючи декілька положень, з великою увагою до вивчення історії консервативних традицій США. Практично в останній чверті ХХ ст. американська історія ідеології була переписана неоконсервативними істориками².

Неоконсерватизм в порівнянні з консерватизмом мав дуже поступову історію розвитку. Спочатку було закладено філософсько-теоретичну основу (Л.Страусс, М.Шахман, Д.Бернхейм), потім був етап формулювання основних засад нової ідеології та поширення їх серед інтелектуалів. Наступний етап складався з приєднання до нових ідей рушійної сили у вигляді

консервативно налаштованої партії республіканців, яка і зайнялась практичним втіленням в життя неоконсервативної ідеології. Як зазначав І.Крістолл, американський консерватизм не надавав належної уваги ідеології переможця, як це зробив неоконсерватизм. Він йшов шляхом спортсмена, який переконаний у своїй перемозі, і це врешті-решт дало свої результати: ідеологія стає панівною. Неоконсерватизм переміг, бо він втілювався в життя політиками, які вели себе напористо і жорстко, не зупиняючись і не сумніваючись у своєму успіху, думаючи про себе як про переможців³.

Американський неоконсерватизм був започаткований представниками лівих ідеологій, його засновники були тільки інтелектуальними менторами і не мали справ з діяльністю по реалізації своїх теорій. Поштовхом для створення американського неоконсерватизму стала люта антипатія до комуністичної ідеології та бажання знайти шлях до кращого суспільства. Релігія неоконсерватизму виступала проти атеїзму ліберальної ідеології⁴. Це були риси, що переконливо відрізняли неоконсерватизм Сполучених Штатів від неоконсерватизму Великої Британії.

У Британії ж на чолі впровадження неоконсерватизму стояли люди з глибокими консервативними переконаннями, які входили до лав Консервативної партії Британії. Неоконсерватизм виник серед людей, для яких консерватизм був природнім типом мислення. Нові ідеї з'являлись поступово і формулювались в Маніфестах партії торі. Впровадження ідей неоконсерватизму не мало такого комерційного розмаху, як в США. Взагалі, для Великої Британії новий консерватизм став відповіддю на зниження рейтингу партії торі, засобом залишитися при владі у ролі правлячої партії. Найбільш активно неоконсервативна ідеологія розвивалась завдяки діяльності М.Тетчер, яка стала лідером партії торі у 1975 р. Особливістю британського неоконсерватизму було те, що творці нової ідеології зайнялись і її практичним втіленням в життя (Е.Хіт, М.Тетчер). На відміну від США, в Британії неоконсерватизм не мав такого тісного зв'язку з релігійною темою. Відрізняло британську та американську версії неоконсерватизму і те, що в Британії не піднімалось питання про інтелектуальну перевагу окремих людей, які повинні керувати країною, як це було у американських теоретиків цієї ідеології.

Хоча значна частина населення Великої Британії підтримувала неоконсерватизм, він не став домінуючою ідеологією в країні, яке це сталося в США, де неоконсерватизм виштовхнув лібералізм з політичної арени.

Поряд з розбіжностями існує дуже багато співпадань в ідеології двох країн. Переселенці-пуритани, ставши першими представниками консервативних поглядів США, переїхали саме з земель Великої Британії, принісши на нову землю Америки погляди старої Європи. Існування в обох країнах Конституції, яку пропонували зберігати і назавжди залишити непорушною консервативно налаштовані сили обох країн, є ще однією спільною рисою. Консерватизм США і Великої Британії збігався в своїх головних принципах: недоторканність основ держави, існування соціальної нерівності, наслідування традиціям, віруванням, звичаям минулих поколінь. Коло проблем, що піднімали консерватори двох країн, було майже однаковим: визнання людської недосконалості (Гамільтон, Адамс, Берк, Болінгброк), сила влади та захист авторитету влади (Хьюм, Медісон), існування єдиного для

всіх закону (Берк, Чоет), індивідуалізм кожної особи (Стефен, Самнер), ідеї лідерства та провідної ролі серед країн світу (Дж.Джей, Солсбері, Черчілль).

XX ст. додало консерватизму кожної країни антикомуністичних настроїв, агресивної політики щодо СРСР і потреби в оновленому консерватизмі. В 60-х роках з'явився неоконсерватизм.

Неоконсерватизм обох країн має багато спільних рис майже з усіх блоків проблем, які піднімає ідеологія: фундаментально-теоретичного, економічного, зовнішньополітичного, організаційного, соціального.

В теоретичному плані Велика Британія та Сполучені Штати Америки мали ґрунтовний ідеологічний фундамент - три століття розвитку консервативних ідей.

В економічному блоці проблем спільною була сама сутність перетворень. За основу було взято теорії Хайєка (вільний ринок) та Фрідмана (монетаризм - контроль над грошима). І Велика Британія, і Сполучені Штати декларували владу вільного ринку, розвиток підприємництва. Економічні реформи торкалися податкової системи. В обох країнах планувалося скорочення податків, заохочення інвесторів, пожвавлення індустріально-фінансового життя країн. Неоконсервативні документи двох країн не заперечували участь держави в деяких економічних заходах: підтримка освітянських, медичних та соціальних програм.

Соціальний напрямок неоконсерватизму пропонував припинити існування утриманських настроїв серед громадян та проводити політику підвищення добробуту всіх прошарків населення. Неоконсервативні політики головним в державі бачили індивідуума, який сам відстоює свої інтереси, активно реалізуючи себе в суспільстві. Держава ж не втручається, а тільки створює умови для життєдіяльності людей.

Дуже багато співпадінь і в самому поширенні ідеології неоконсерватизму (насамперед організаційних). По-перше, готовність партій, які традиційно були носієм ідеї збереження статус-кво інститутів суспільства, ініціювати зміни цих самих інститутів та здійснити реформи (партія торі - Велика Британія, Республіканська партія - США). По-друге, створення спеціальних організацій, фондів, друкованих органів для набуття неоконсерватизмом статусу суспільного світогляду. По-третє, обрання партіями динамічних, харизматичних лідерів, які були не генераторами ідей, а потужними агітаторами, які відповідали ініціюючому типу лідерів⁵. ІМ.Тетчер, і Р.Рейган, прийшовши до влади в умовах кризи, стали не тільки енергійними лідерами партій та країн, а відіграли роль активних лідерів в масштабах всього світу, тобто міжнародних діячів. Вони не просто реагували на зміни в світі, а моделювали їх, ініціювали розвиток ситуацій в інших країнах світу. Наступною спільною рисою цих потужних країн стало те, що укріплення ідейно-політичної системи відбулось за участі еліти (державні діячі, експерти, фонди, трести), яка прийшла з транснаціональних корпорацій⁶ і звернулася до неконсервативних ідей, як до політичної практики.

За результатами аналізу зародження, розвитку неоконсерватизму у Великій Британії та США стає очевидним, що в них є як розбіжності, так і багато спільного. Ця специфіка консервативних версій демонструє глибину і самостійність неоконсервативної ідеології. Консерватизм, еволюціонуючи

і вбираючи в себе найкраще впродовж століть, запропонував не просто збереження вдалих інститутів суспільства, а вміння модифікуватися, інтегруватися, виживати в будь-яких умовах. Наприкінці ХХ ст. консерватизм вийшов на новий, більш високий рівень - неоконсерватизм.

---

¹*Bell Daniel*. The End of Ideology // <http://www.writing.upenn.edu/~afilreis/50s/bell-chap13.html>

²*Stephen Tuck*. The new American histories // The Historical Journal. - Vol.48. - 2005. - P.811-832.

³*Kristol, Irving*. American conservatism 1945-1995 - Thirtieth Anniversary Issue. - Public Interest, Fall, 1995.

⁴Там само.

⁵*Аммер М.А.* Стиль политики британских неоконсерваторов последней трети ХХ века: Дис. ... канд. полит. наук: 23.00.02. Воронеж, 2005. - С.143.

⁶*Войтоловский Ф.Г.* Отражение процессов глобализации в сознании политических элит и общественных движений США и ЕС. Дис. ... канд. полит. наук. - М., 2004. - С.76.

PANCHENKOYU.V.

Common and Different in the Ideology of Newconservatism of Great Britain and the USA

There is made an attempt to describe and compare the development and essence of British and American versions of conservative and newconservative ideologies on the basis of analysis of sources and theoretical materials.

Отримано 17.09.2008